

MEZAR VE MEZARLIKLARIN BİN BİR GECE MASALLARINDAKİ YANSIMALARI

REFLECTIONS OF GRAVES AND CEMETERIES IN THOUSAND AND ONE NIGHTS TALES

Hasan KIZILDAĞ*

ÖZ: Mezar, doğumla başlayıp ölüm anına kadar süren hayat yolculuğunun son durağı olması açısından, insan yaşayışı ve toplum bilinci üzerinde etki sahibi olan bir unsurdur. Öyle ki mezar ve mezarlıklar çevresinde gelişen algı merkezlerinin insana ölüm, öte dünyaya geçiş, kaçınılmaz son, ebedi istirahate çekilme, ebediyete intikal, sonsuzluk veya mutlak karanlık gibi fikirler aşılması da bu bakımdan anlaşılabilir ve doğal karşılanmaktadır. Tarihin tüm devirlerinde ölüm gerçeği çokça düşünülmüş ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Gerek semavi dinler gerekse yerel dinlerin ölüm ve ölümlle bağlantılı olarak mezara bakışı konusunda birçok ortaklığın bulunması, nihai olarak her insanın ölüm denen sonu yaşayacak olması toplum nezdinde de ölüm ve mezar anlayışını, toplumun iç ve dış dünyasında gündemden düşmeyen bir yere taşımıştır. Ayrıca tarih boyunca birçok toplumun ölümden sonraki hayata inanmasına bağlı olarak, mezarlar ölümden sonraki aşamaya geçişte bir durak ve öte dünyaya açılan bir kapı olarak görülmüştür. Bu açıdan ölüm gerçeğinin en açık yansıması olan mezarlar toplumların sözlü ve yazılı kültür ürünlerinde de kendine büyük bir yer kazanmıştır. Yapılan bu çalışmada, yaşayanlarla ölümler dünyası arasındaki geçiş mekânı olan mezar/mezarlıkların Binbir Gece Masalları'ndaki yansımaları on üç başlık altında tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnanç, ölüm, mezar, masal, Binbir Gece Masaları.

ABSTRACT: The grave is an element that impacts human life and social consciousness in terms of being the last stop of the life journey that begins with birth and continues until the moment of death. In this respect, it is understandable and natural that the centers of perception that develop around graves and cemeteries instill ideas such as death, transition to the afterlife, inevitable end, eternal rest, eternity, or absolute darkness. In all periods of history, the reality of death has been thought about and tried to make sense of. The fact that both celestial religions and local religions have many commonalities in their view of death and the grave in connection with death, and the fact that every human being will ultimately experience the end called death, has brought the understanding of death and the grave to a place on the agenda in the internal and external world of society. In addition, depending on the fact that many cultures throughout history have believed in life after death, graves have been seen as a stop on the way to the next stage and a gateway to the afterlife. In this respect, graves, the most precise reflection of the reality of death, have gained a great place in the oral and written cultural products of societies. In the Thousand and One Nights Tales, this study analyzes the thoughts of graves/graveyards, which are the transitional places between the world of the living and the

* Dr.-Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Samsun/ kizildaghasan@yandex.com (Orcid: 0000-0001-7266-6678)

This article was checked by Turnitin.

dead. The appearance of cemeteries in *The Thousand and One Nights Tales* is classified under thirteen headings.

Key Words: Belief, death, tomb, fairy tale, *One Thousand and One Nights*.

Giriş

İnsan çağlar boyunca görerek ve yaşayarak öğrendiği bilgileri sonraki nesillere aktarmak yoluyla güçlü bir toplumsal hafıza yaratmıştır. Bu toplumsal hafızanın unutulmaz ve her daim yenilenerek güçlenen birikim unsurlarından biri de ölümdür. Sedat Veyis Örnek'e göre insan hayatının üç önemli "geçiş" vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Bu üç önemli "geçiş" in çevresinde bir sürü âdet, ayin, tören, dinsel ve büyüsel işlem kümelenmekte, söz konusu "geçiş" leri yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da onu, "geçiş" sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (1971: 11). İnsanın, kendi ölümü ya da yakınlarının ölümü karşısındaki isyanı, yaşamı olası bütün çarelerle uzatma arzusu, insan doğasında olan davranışlardandır (Roux, 1999: 27). Sürekli olarak yinelenen ve unutulması mümkün olmayan bir kavram olan ölümden dolayı insan, ölümlle ilgili yaşadığı mutlak çaresizlikten bir türlü kaçamamakla birlikte ölüm ve ölümden sonrası için de ciddi bir endişe içerisindedir. Zygmunt Bauman, ölümden ya da daha doğrusu ölmenin kaçınılmazlığından, insanın dünyadaki varlığının geçiciliğinden daha rahatsız edici bir düşünce olmadığını ifade etmektedir. Bauman'a göre bilginin bu yönü zihinsel yetilerimize kökten ve değiştirilemez bir biçimde karşı koyar. Ölüm aklın en büyük yenilgisidir (Bauman, 2000: 25).

Ölüm, hayattaki en büyük bilinmezlerden biri olarak en arkaik zamanlardan beri insanların zihinlerini meşgul etmiştir. Bedensel canlılığın bir gün son bulacağı fikri, bu gerçekle yüzleşmekte zorlanan insanın zihninde her zaman bir korku ve telaşa neden olmuştur. Ruh, can veya hayat enerjisi olarak tahayyül edilen şeyin bir gün bedenden çıkacağı gerçeğiyle aciz kalan insan, ölümden sonrasını düşünmekten kendini alıkoyamamıştır. Ölen kişinin yeniden hayat bulup bulmayacağına veya ölümden sonra bir hayatın mümkün olup olmadığına odaklanan insan, bu sorunun cevabını reankarnasyon (tenasüh/ruh göçü) veya dinlerin ölümden sonraki yaşam vaadinde bulmaya çalışmıştır (Kızıldağ, 2021: 81). Sonsuz yaşam arzusu ile ölümün ötesinde varlığını sürdürme isteği insanın var olduğu günden beri içerisinde yaşadığı bunalımdır. İnsanın yaşam ve ölüm arasındaki bu sıkılmışlığı geçmişten bugüne mitsel öykülerden, edebiyata kadar hemen her alanda kendisine temsil bulmuş, varoluşun en büyük gizidir (Kotan, 2020: 35).

Ölümün korkutuculuğu ve kesinliği pek çok toplumda, ölüm sonrasına dair inanışları ve bu inanışların "hayatla ölüm arasındaki eşik"

olarak ifade edilebilecek mekânlarına ciddi bir önem atfetmesine sebep olmuştur. Bu eşik, mezarlıklardır. Yaşayanların dünyasıyla ölümler dünyası arasında bir geçiş mekânı olan mezar ve mezarlıklar, ölüm etrafında gelişen kült ve tabulardan hareketle kolektif bilinçte önemli bir yer tutmakta ve her insanın nihai durağı olması sebebiyle ölüm hadisesinin başlıca çağrıştırıcısı konumunda yansıtılmaktadır. Elias Canetti'ye göre mezarlıkların güçlü bir çekiciliği vardır; orada yatan bir yakını olmasa bile insan, oraları ziyaret eder. Yabancı şehirlerde oralar tavaf edilir; orası için zaman ayırılır; sanki kendisi için de bir yer açılmış gibi duygulanır. Gurbette de insanı çeken her zaman, saygın bir kişinin mezarı değildir. Ama ziyaret başlangıçta böyle biri için bile olsa, sonradan bu ziyaretler başka bir çehre kazanırlar. Mezarlıklarda çok özel bir ruh haline girilir (2007: 113).

Gülda Çetindağ Süme'ye göre kabir, sin, makber, kor, kör, gömüt gibi isimlerle de adlandırılan mezar, ilk anlamıyla ölen bir kimsenin defnedildiği bir mekân olsa da taşıdığı anlamlar itibariyle görünenden çok daha fazlasını simgelemektedir (2019: 218). Sedat Veyis Örnek'e göre arkaik dönem insanları genellikle, ölümlerle tam ve kesin bir tükenişe inanmamakta, sadece ölen kişinin "canlılık" durumunda bir değişiklik olduğunu kabul etmektedir. Ölen kimse hayatını bir şekilde sürdürmekte, geriye bıraktıklarıyla ilişkiler kurmakta, hatta onların yaşantılarını ve yazgılarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu inanışlar, cesetle gömülme, mezarla, ölü yemeğiyle, ölünün öte dünyaya gitmesiyle vs. ilgili kült ve ritüel özlü işlem ve pratikler meydana getirmektedir (Örnek, 1988: 93). Mircea Eliade'a göre mezarlıklar, ölümden sonraki hayata inancın kesin kanıtları olmasa cesedi gömmek için katlanılan zahmet anlaşılabilir bir şey olurdu. Mezarlıklar ölümden sonraki hayatın bir kanıtı olmanın yanı sıra ölünün olası geri dönüşüne karşı alınmış bir önlem olarak da tezahür etmektedir (2003: 23).

Orhan Acıpayamlı'ya göre ölüm, iptidailer için, hayatın sonu değildir. Vücuttan ayrılan ruh yaşamaya devam etmektedir. İnsanlar gibi o da yer, içer ve ıstırap duyar. İşte, bu çeşit ruh anlayışı, iptidai toplumalarda sayısız âdet ve inancın doğmasına sebep olmuştur. Mademki ruh yaşamaktadır, o halde onun arzularını yerine getirmek; sevmediği hususlardan kati surette kaçınmak bir iptidai için vazifedir, mecburiyettir. İptidai toplumların bizden farklı olan bu ruh anlayışı yüzünden ölü, çeşitli şekillerde gömülmektedir. Ölünün mezarı üzerinde yemekler yenir, eğlenceler tertip edilir (1962: 245). Yazılı olmayan arkeolojik buluntular da insanın ilk dönemlerden itibaren ölüme yönelik ritüellerinin olduğunu göstermektedir. Paleolitik (Eski Taş) Çağda insanlar, toplu cenaze törenleri yapmışlar; cesetlerin üzerini toprak ve taşla örtmüşler, bu cesetleri, mağara içindeki ocakların yanına gömerek başka bir dünya için hazırlamışlardır (Bahar, 2013: 268).

Masallar, Ölüm ve Mezar

Ölüme bağlı olarak ortaya çıkan mezarlar, her açıdan insanlara kaçınılmaz ölümü hatırlatmasıyla beraber toplumun kolektif bilincinde ayrı

bir yere oturmuş ve toplum hayatında var olan gerçeklerin bütününde kendine bir yer bulmayı başarmıştır. Mezarların toplumun sözlü kültür ürünleri içerisinde çokça işlenmiş olması da bu kolektif bilince yerleşme durumundan kaynaklanmaktadır. Toplum bilincinde yer eden mezar anlayışının ve bu anlayışın uyandırdığı fikirlerin sözlü kültür ürünlerinden olan masal türü içerisinde kendine yer bulması oldukça olağandır. Zira masal dediğimiz şey, toplum belleğinin bir yansıması şeklindedir. Macar Türkolog İgnás Kunos bu konuda “Masallar hem eski zamanların dinini ve bu dinlerin nasıl olduklarını, hem de geçmiş zamanlarda yaşayanların edebiyatını, yargılarını, yazılmış tarihlerden fazla anlatır. Masal dediğimiz şey, her milletin dönen aynasıdır. Bu aynaya bakacak olursak, hem eskilerin ibadetlerini, hem eski zamanlarımızın ahlâkını da görmüş oluruz (1978: 113)” ifadelerini beyan etmektedir. Masallar reel dünya ile hayali dünyanın tam ortasında, bir yanıla hayalleri bir yanıla gerçeği ilgilendiren bir âlemin sembolik mahsulleridir. İçerisindeki örtmece ve sembollere derinlemesine bakıldığında, farklı anlam katmanlarını göz önüne serer. Bu anlam katmanlarının her biri, geleneğe ait unsurları bünyesinde barındırır. Masalların anlam katmanları içerisinde örtülü hâlde bulunan her imge gelenek ekseninde bir görev üstlenir (Kızıldağ, 2018: 161). Masalların olağanüstü bir zamana ve mekâna taşıdığı olaylarla doğrudan görünen eğlenme amacının yanı sıra dinleyicinin (çocuk, yetişkin) erginlemesine de yardımcı olan bir tür olduğu görülmektedir (Kasımoğlu, 2017: 7). Bu sebeple masalların incelenmesi, toplum bilincindeki her türlü tabu, örtmece, korku ve inanç unsurlarının tespiti açısından önemlidir. Bu yolla toplumdaki mezar algısının masallardaki yansımalarını bulabilmek mümkündür.

Binbir Gece Masalları, masal içerisinde masal olarak değerlendirilebilecek olan bir çerçeve masal külliyyatıdır. Bu çerçeve anlatıların içerisinde daha sonra Türk masallarına da etki edecek pek çok unsur yer almaktadır. Bu bağlamda, Binbir Gece Masalları'nın mezar ve mezarlıklar etrafında oluşan örtmece ve tabu unsurlarını ne derece ihtiva ettiğinin belirlenmesi, bu masalların belirtilen unsurlar çerçevesinde Türk masallarına olan etkilerinin anlaşılmasında faydalı olacaktır.

Binbir Gece Masalları

Arapça adı “Elf Leyle ve Leyle” olan bu masal külliyyatı, bir çerçeve hikâye içerisinde yer alan pek çok küçük hikâyeden meydana gelmiştir. Orta Çağ Avrupa edebiyatının çoğu örneğinde görüldüğü gibi bu hikâyeler (peri masalları, efsaneler, fabllar, kıssalar, anekdotlar, egzotik ya da gerçek serüvenler) çerçeve bir hikâyenin içerisine yerleştirilmiştir. Külliyyatın anlatım tekniği, çerçeve masalın içine giren diğer masalların uygun yerlerinde ikinci, üçüncü derecede çerçeveler meydana getirmeye de elverişlidir (Meriç, 1995: 2-3). Şehrezâd'ın anlattığı masallardan herhangi birinin kahramanı bazen bir vesile bulup karşısındakine birbiri içinde devam edip giden masallar anlatır. Dilimizde de meşhur olmuş tâcir ve ifritler, hamal ve üç hanım, kambur, Alâeddin'in sihirli lambası, Ali Baba ile

kırk harâmiler, gemici Sindbâd ve maceraları bunlardandır (Ulutürk, 1992: 180).

Memlûklü dönemi, Avrupa’da Arap edebiyatının herhangi bir diğer şaheserinden çok daha popüler bir eser olan Elf Leyle ve Leyle’ye, yani “Binbir Gece”ye nihâî şeklini vermiştir. “Arap Geceleri” modern ismi, sadece gerçeğin bir kısmını ifade eder. Mes’ûdî (ö. M. 956), “genellikle Binbir Gece diye isimlendirilen eski bir Farsça kitaptan, Hezâr Efsâne (Bin Masal)”den bahseder. O, Hükümdar ile Veziri ve Vezirin kızı Şîrâzâd ile kızın cariyesi Dînâzâd’ın hikâyesidir (Nicholson, 2007: 308-309).

Âlim Şerif Onaran, Arapça aslından tercümesini yaptığı Binbir Gece Masalları’nın önsözünde “Tüm dünyada fikir ve sanat hayatını geniş şekilde etkileyen Binbir Gece Masalları’nın gerçek değeri 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında bunları 16 cilt olarak, olduğu gibi, Arapça’dan aktaran Dr. Joseph-Charles Mardrus’ün çabalarından sonra ortaya çıktı. Her bir cildi aynı yıllarda yaşayan Stephane Mallarmé, Anatole France, Jose-Maria Heredia, Andre Gide, Maurice de Maeternick, Pierre Louys, Remy de Gourmond gibi edebiyatçılara adanan Dr. Mardrus’ün çevirisi, edebî çevrelerde, daha önce Galland’inkine gösterilen ilgiden de öte bir ilgi gördü. Öte yandan, İngiltere’de, diğerleri arasında, Doğu dillerinden çeviriler yaparak ünlenmiş, François Villon’u da çevirerek İngilizlere ilk kez tanıtmış olan Thomas Paine, Binbir Gece Masalları’nı çevirdiği gibi, onu izleyerek Sir Richard F. Burton da 1885-1888’de yayınladığı dipnotlarla zenginleştirilmiş çevirisinde Dr. Mardrus’ün yolunu tuttu; yani masalları ayıklamadan çevirdi. Daha sonra Almanya’da diğer çevirmenler arasında Enno Littmann, 1839 Kalküta baskısından yine doğrudan doğruya Arapça’dan 6 cilt (12 kitap) halinde bir çeviri yaptığı gibi; İspanya’da Mardrus’ün çevirisini göz önünde tutarak Blasco Vicente Ibanez de Binbir Gece Masalları’nı İspanyolca’ya çevirdi. Binbir Gece Masalları daha 19. yüzyılda, Rusça dâhil, hemen hemen dünyanın tüm dillerine çevrildi. (1992: iii)” değerlendirmelerinde bulunarak, bu külliyyatın dünyadaki önemini vurgulamaktadır.

Emile-François Julia Binbir Gece Masalları’yla ilgili, “Arap düş gücünün bu edebiyat anıtının ilk örneği bir İran derlemesi olan Hezar Efsane’dir. Binbir Gece düzeni ve öykülerin bir bölümünün konusu, yitip gitmiş bir kitaptan alınmıştır. Bu temalar üzerinde çalışan öykücüler, dinin, Arap geleneklerinin ve ruhunun isterilerine ve kendi fantezilerine göre değişiklikler yapmıştır. Şam’dan Kahire’ye, Bağdat’tan Fas’a kadar, bütün Sünnî Müslüman âlemi, Binbir Gece Masalları’nın aynasına yansımıştır. Böyle olunca biz sadece bir temel eser karşısında değil, ağır gelişimi çeşitli uygun durumlara bağımlı olan, bütün İslam folkloruna girmiş bir eser karşısındayız (1993: 57-58)” değerlendirmelerini yapmaktadır. Veli Ulutürk’e göre masalların aslında yüzyıllar boyu ağızdan ağıza aktarılan halk masalları türünden olduğu, bunların değişik yer ve zamanlarda rastgele değişmelere uğradığı, Doğu milletlerinin eski-yeni folklorundan pek çok şeyler alarak gelişip bir bütün haline geldiği kabul edilmektedir. Bu

bakımdan hikâyelerin bütünü ilginç bir mozaik görünümündedir. Bu yönüyle Binbir Gece Masalları, Müslüman Doğu milletlerinin edebiyat, tarih, medeniyet tarihi, folklor ve sosyal yapılarının incelenmesi için büyük bir malzeme teşkil etmektedir (1992: 181).

Binbir Gece Masalları'nda Mezar ve Mezarlıklar

Binbir Gece Masalları'nda mezar ve mezarlıklar, farklı işlevlerde tekrar eden birer motif görünümü sergilemektedir. Ölüm tabusunun en bariz göstergelerinden biri olan mezarlıkların masallardaki bu sık tekrarı, bu unsurların sembolik birer işlev üstlendiğini göstermektedir. Binbir Gece Masalları'nda görülen mezar/mezarlık motifi, on üç başlık altında örnekleriyle birlikte tasnif edilerek ele alınmıştır.

1. Yasak Aşk Mekânı Olarak Mezar

İncelediğimiz masal metinlerinde, başlıkta bahsettiğimiz kullanımla ilgili yalnızca bir örnek tespit edilebilmiştir. Bu örnekte hükümdarın eşi zenci bir köleyle yasak aşk yaşamaktadır. Yasak aşkı fark eden hükümdar kellesini vursa da zenci köle ölmez. Hükümdarın karısı bu köleyle gizlice buluşmak için hükümdardan örtülü bir talepte bulunur. Bu talep, âşğın sevgilisiyle yasak aşk yaşamak ve onunla gizlice buluşmak için yaptırdığı bir mezar şeklindedir.

“Sarayının bahçesinde, türbe şeklinde bir mezar yaptırmak istiyorum. Orada yalnız başıma kalarak ağlayacağım ve bu yere Matem Evi adını vereceğim” dedi; ben de “Gerekli gördüğün neyse, yap?” dedim. Bu Matem Evi’ni yaptırdı: üstü kubbe, altı çukur olarak... Sonra da aslında ölmemiş olan, ama iyice hasta düşüp halsiz kalan ve artık karıma hiçbir yararı dokunmayacak durumdaki zenciyi taşıtıp buraya yerleştirdi. Ama bu durumu, onun boyuna şarap ve boza içmesine engel değildi. Ancak [zenci] yaralandığı günden sonra hiç konuşamadı ve vadesi dolmadığı için yaşamını sürdürdü. Ve karım, her gün sabah ve akşamları, türbede onun yanına gidip çılgınca göz-yaşları dökerek dövünmesini sürdürdü; ona, içsin diye içki ve et suyu verdi (Onaran, 1992, I: 113).”

Mezarın bu şekilde bir kullanımı kolektif bellekte bir tabu olan ölümün, ahlaki bir tabu olan aldatmayla bir arada anlatıldığı görülmektedir. Mezarın bir aldatma mekânı olarak kullanılmasının, ölüme dair kutsiyet ve tabulardan ötürü rahatsız edilmeyecek bir mekân olma vasfından kaynaklandığı görülmektedir.

2. Yeraltı Dünyasına Açılan Bir Kapı Olarak Mezar

Binbir Gece Masalları'nda karşılaşılan kullanımlardan biri de mezarların yeraltı dünyasına açılan bir kapı olarak tasvir edilmiş olmasıdır. Mezarın bu şekilde bir tasvirle masalda yer alması, insan bilincinde yer alan öte dünyanın maddi hayatla birleştirilmesi hâlini hatırlatmaktadır. Zira ölünün yeraltına gömülüyor olmasıyla, mezarın yeraltı dünyasına açılan bir

kapı olarak kullanılmış olması da öte dünya-mezar-yeraltı ilişkisinden kaynaklanıyor olmalıdır.

“Orada başka mezarlar arasında bir türbe bulacaksınız: beni orada bekle!” dedi. Doğruca kubbe altındaki mezara yöneldi ve mezarın üzerindeki taşları birer birer kaldırdı, bir yana yığı; sonra da elindeki baltayla mezarın topraklarını, küçük bir kaya büyüklüğünde demir bir kapak meydana çıkasıya kadar kazdı; kapağı açtı; altından aşağıya doğru inen kemerli bir merdiven görüldü. Bunun üzerine kadına doğru döndü ve işaret ederek ona, ‘Haydi bakalım! Seçimini yap!’ dedi. Kadın merdivenden indi ve gözden kayboldu. Bunun üzerine yeğenim bana döndü ve ‘Amcamın oğlu! Bana sağladığın hizmeti tamamlamanı diliyorum senden. Ben de inip şuraya girince, kapağı yeniden kapatacak ve toprağı eskisi gibi üzerime yığacaksın! Böylece yüklediğin hizmeti tamamlamış olacaksın. Torbada bulunan bu alçıyla tasta bulunan suya gelince; bunları iyice karıştır; sonra da mezarın taşlarını önceki gibi iyice yan yana getirerek, birleşme yerlerini bu karışımla eskisi gibi siva! Bunu öylesine yap ki, kimse anlayıp, ‘İşte alçısı yeni, ama taşları eski bir mezar demesin!’ Çünkü ey amcamın oğlu! Bu, pekâlâ mümkündür. Çünkü ben bir yıl burada çalıştım ve bunu Tanrımdan başkası bilmiyordu. Senden dileğim budur’ dedi. Sonra da ekledi: ‘Ey amcamın oğlu, Tanrı beni, senden ayrılmanın hüznüyle kahretsin inşallah!’ dedi. Sonra da merdivenden inip mezara gömüldü. Gözlerimden hayali silinince ayağa kalktım, benden yapmasını istediklerini yaptım, öylesine ki, mezar eskisi gibi oldu (Onaran, 1992, I: 152).”

Örneğin devamında, mezarın yeraltındaki kısmına tekrar inilmekte ve aşağıdaki bölümün adeta başka bir mekân olarak tasvir edildiği görülmektedir¹:

“Toprağı ve kapağı bulduk, ben ve amcam elli ayak merdiven indik... Bunun üzerine ilerledik; un, her türlü hububat, her çeşitten yiyecek ve de başka şeyler dolu bir salona ulaştık. Salonun ortasında örtüyle çevrelenmiş bir yatak vardı (Onaran, 1992, I: 153).”

---

¹ Bu kullanıma benzer Özbek masallarından bir örnek şu şekildedir: “Adam yüz davetiye den doksan dokuzunu dağıtmış bir tanesini bir mezara atmış. Mezardaki adam da düğüne gelmiş. Adama nasıl geldiğini sormuşlar. Adam: ‘Siz davet ettiniz ben de geldim. Düğün bittikten sonra buyurun siz de bana gelin.’ demiş. Köylüler: ‘Eee biz sana nasıl geleceğiz? Öldükten sonra mı geleceğiz?’ demişler. Adam: ‘Üç İhlas bir Fatiha okuyun mezarım açılır.’ demiş. İki arkadaş bir gün adamın mezarına gitmişler. Üç İhlas bir Fatiha okumuşlar. Mezar açılmış. İçeri girmişler. Sohbet etmişler. Adamın mezarının içi çok güzelmiş. Adama: ‘Bu mezarın içi neden bu kadar güzel?’ diye sormuşlar. Adam: ‘Ben dinime çok düşkündüm. Çok hayır ettim. Yetimleri, garibanları sevindirdim. Burası bundan bu kadar güzel’ demiş (Akyol, 2010: 490-491)”. Bir Muğla masalında ise benzer bir örnek şu şekildedir: “O tarafa bu tarafa bakmış ki, etrafında birilerinin fısıfısı konuştuğunu fark etmiş ve mezarlığın etrafında iki defa dolamış ve üçüncü defa geçerken bir mezar içinde güzel bir nur görmüş ve oraya girmiş oradan ikinci mezara geçmiş, oradan üçüncüsüne girmiş. Kısacası, yedi mezarı geçip büyük bir taşla kapatılan mağarayla karşılaşmış. Şemşirbaz bakmış ki, içeride biri eksik kırk yiğit yemek yiyip, içki içip sarhoş halde oturuyormuş.” (Saçkesen, 2010: 579).

3. Mezar Taşına Yazılan/Yazılacak Sözlerle Bağlantılı Olarak Mezar

Ölümden sonra öte dünyaya göçen kişinin maddi hayatta kalan son somut örneği mezarı ve mezar taşıdır. Bu açıdan, masalarda sevilen kişinin mezarının ziyaretiyle beraber mezar taşına bir takım sözlerin yazılma ihtiyacı, ölen kişiye yaşadığı zamanlarda tam olarak söylenememiş veya yeniden söylenmek istenen şeylerin masal dünyasındaki yansıması görünümündedir.

“Dostlarım, size yalvarıyorum, ölünce, mezar taşıma, ‘Burada büyük bir suçlu yatıyor: Sevmek suçunu işleyen!’ diye yazın! Böylece aşk acısını tatmış bir ziyaretçi, kabrime bakarken, bir merhametli bakış fırlatır (Onaran, 1992, I: 255)!”

“Sabahın ilk saatinde, yataktan kalktı ve içi dinarlarla dolu büyük bir kese aldı ve bana ‘Haydi! Kalk ve beni onun mezarına götür! Çünkü orada bir türbe yaptırmak istiyorum’ dedi. Kendisine ‘İşittim ve itaat ettim!’ yanıtını verdim. Ve dışarı çıkarak onun önünde yol aldım; o da fakirlere yol boyunca sadakalar dağıtarak beni izledi ve her sadaka verişinde ‘Bu sadaka, Azize’nin ruhunun dinlenmesi içindir!’ diyordu. Böylece Azize’nin mezarına ulaştık. O zaman, mezara bir göz attı ve bol bol gözyaşı döktü. Sonra ipek bir torbadan çelik bir makas ve altın bir çekiç çıkardı ve parlatılmış mermer üzerine güzel bir yazıyla şu zarif dizeleri kazıdı:

Bir gün yolumda giderken, ağaçların gölgesinde yer almış bir mezar önünde durdum; yedi lale boyun bükmüş ağlaşıyordu.

‘Kim yatmış olabilir bu mezarda?’ diye sordum. Yerin altından gelen bir ses bana ‘Ey yolcu! Alnını saygıyla eğ! Burada, sessizliğin barışı içinde bir sevgili yatmaktadır” diye yanıt verdi.

Bunu duyunca ‘Ey aşk uğrunda ölen, sessizce burada uyuyan kadın! Tanrı dertlerini unuttursun ve seni Cennetin en yüce doruğuna koysun!’ diye haykırdım.

Bahtsız âşıklar, sizler ölmüş yatarken bile yüzüstü bırakılmışsınız, çünkü mezarınızın tozunu almaya kimseler gelmez (Onaran, 1992, IV: 40)!”

“Hemşirelerim, Allah için! Ölümden sonra mezar taşıma şöyle yazın: “Ey Allah’ın yollarından geçen kişi, bu toprakta bir aşk kölesi yatmaktadır (Onaran, 1992, IV: 61)!”

Ailesi ve oğlu onun uğrunda gözyaşı dökmüş; ona en büyüklerin de, en küçüklerin de, en fakirlerin de, en zenginlerin de katıldığı bir cenaze merasimi düzenlenmiş ve toprağa verildikten sonra mezar taşına şu dizeler yazılmış:

Topraktan doğdum ben, toprağa dönüyorum, toprak olarak! Sanki hiç yaşamamış gibi (Onaran, 1992, VI: 212)!”

4. Olağanüstü Varlıkların Uğrağı ve Barınağı Olarak Mezar

İncelenen masalarda mezar ve mezarlıkların olağanüstü olaylara ve olağanüstü varlıkların ziyaretine sahne olduğu görülmektedir. Mezarlıklar,

ölümü hatırlatması sebebiyle korkulan ve özellikle hava karardıktan sonra ziyaret edilmesinden çekinilen bir yer olarak düşünülmektedir. Aynı zamanlarda mezarlıklarda yaşayan veya orada bulunduğu inanılan varlıkların fikri de insanın belli durumlarda mezar ve mezarlıklardan kaçınmasına sebep olmaktadır².

“Oysa bu mezarlık, iyi niyetli, Müslüman inançlı ecinnilerin uğrağı bir yermiş. Ve tüm rastlantı olarak, o saatte güzel bir ecinniye, ay ışığı altında hava almak için oraya uğramış. Gezintisi sırasında Hasan'ın bulunduğu yere gelmiş ve onu olanca güzelliği ve uyum içinde uyurken görmüş, buna çok şaşırıp kendi kendine, ‘Allah’a şükürler olsun! Ey güzel çocuk! Gerçekte, açık olsaydı, onun güzel gözlerine âşık olurdum; her halde siyah ve güzel gözlerdir bunlar!..’ demiş. Sonra da, ‘Uyanmasını beklerken, gezintimi havada sürdürmek üzere uçayım’ diye eklemiş. Ve uçarak, taze hava almak için oldukça yükseklere ağmış; orada, gezisini sürdürürken, arkadaşlarından birine, bir erkek ecinniye rastlayarak mutlu olmuş; o da inançlı biriymiş. Onu nezaketle selamlamış, erkek ecinni de selamına saygıyla karşılık vermiş. (...) Bunun üzerine ecinniye, “Arkadaş, benimle Basra mezarlığında uyuyan bir genç adamın güzelliğine hayranlık duymak için gelmek ister misin?” deyince, ecinni, “Emrin başım üstüne!” demiş. Bunun üzerine el ele tutuşup birlikte mezarlığa inmişler ve uyuyan genç Hasan'ın önünde yere inmişler. Ecinniye, ‘Nasıl, haklı değil miymişim?’ demiş (Onaran, 1992, I: 298-299).”

Tespit edilen örneğe bakılacak olursa, mezarların olağanüstü varlıkların ve olayların merkezi olduğu sonucu ortaya çıkacaktır. Bu olağanüstülüklerin bir kısmı, İslam dininde yer alan cin, ifrit, ecinni gibi varlıklarla ilgilidir. Halk inançlarında mezarlıkların karşılaşılmak istenmeyen ruhanî varlıkların yeri olarak kabul edilmesi, örnekte mezarlığın ecinnilerin uğrak yeri olmasıyla örtüşür vaziyettedir.

5. Hayrat Olarak Yaptırılması Vaat Edilen Bir Unsur Olarak Mezar

Yalnızca bir örnekte karşımıza çıkan bu kullanım, bir ahde vefa anlayışı etrafında şekillenmiş ve bir vaat olarak karşımıza çıkmıştır.

“Dünden beri ölmüş bulunduğu göre, kamburumuzu gömmeyi ondan sonra düşünceğim. Ve yaşarken bizi o kadar eğlendirdiği, öldükten sonra bile, bu topal gencin, berber ile altı kardeşinin öykülerini ve öteki üç öyküyü işitmek fırsatını bana sağlayarak

---

² Bununla ilgili Kırım-Tatar masallarından bir örnek şu şekildedir: “Şehir yakınında eski bir mezarlığın içine girip, yıkık bir türbeye yerleşmiş. Başının dibine bir taş koyup uykuya dalmış. Az mı uyumuş, çok mu uyumuş gecenin bir vaktinde başucunda büyük bir şamata koptuğunu duymuş. Gözünü açıp bakınca ne görsün! Kale kadar bir Lfrit (İfrit, Cin) başının yanındaki bir selvi ağacını tamamen yerinden söküp almış. Ağacı çıkarıp bir tarafa koyduktan sonra mezardan göz kamaştırarak gibi güzel bir kızı alıp çıkarmış.” (Şamloğlu, 2013: 218)

neşelenmeme neden olduğu için, ona güzel bir mezar yaptıracağız (Onaran, 1992, II: 182)!”

6. Üzerine Yemin Edilen Bir Unsur Olarak Mezar

Toplumların mezarlara yüklediği kutsallığın bir yansıması olması açısından, masallarda mezar üzerine yemin etme anlayışı incelenmeye değer bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen masallarda da mezarın, üzerine ant içilen bir kutsallığa sahip olması, toplum bilincinde yer alan mezar algısının masallardaki yansımasına örnek olarak verilebilecek niteliktedir.

“Babamın ve cedlerimin mezarları üstüne yemin ederim ki, onları ben kızartacağım. Benden başka hiç kimse bu balıkları kızartamaz, hem de kendi ellerimle (Onaran, 1992, II: 258)!”

“Otuz gün oluyor ki, Ali-Nur İbni Hakan’dan haber alamadım. Ve de Basra Sultanı’nın onu öldürtmesinden endişe ediyorum. Ama kendi başıma ve cedlerimin mezarları üzerine yemin ediyorum ki, bu gencin başına bir felaket gelmişse, neden olanı, dünyada en çok sevdiğim kişi de olsa, öldürteceğim (Onaran, 1992, II: 280)!”

Mezarlar aynı zamanda ölü/ata kültürleriyle bağdaştırıldığından, mezar üzerine edilen yeminin aynı zamanda ölen kişiye duyulan hürmet ile de bağlantısı söz konusudur. Bu bağlamda, içilen ant, “mezar” ile sembolize edilen ataların ruhları üzerine de içilmiş sayılmaktadır.

7. Bir Sığınak Vazifesinde Mezar

İncelenen masallarda mezarların birer sığınak vazifesinde düşünülmesi anlayışı, ölü bedeninin öte dünyaya geçişteki son durağı olarak algılanması ve mezarın bedeni koruyup kollayan bir koza şeklinde düşünülmesinden ileri gelmektedir.

“Bilesin ki, bir babam vardı çok sevdiğim, bence babaların en tatlısı! Artık yanımda değil o! Ve sadece mezar ona sığınak olmuş (Onaran, 1992, II: 264)!”

“Ey mücevher, en son kavuştuğumuz toprak ananın bağrında seni saklayan mezarın derin uçurumu senden taştan ışıkla kendiliğinden aydınlanıyor (Onaran, 1992, III: 250).”

Ruh ve bedenden oluştuğuna inanılan insan, ölüm sonrasında ruh ve beden olarak farklı mekânlara seyahat etmektedir. Bedenin dünyadaki son durağı mezar olurken, ruh bedenden ayrılarak inanca göre cennet veya cehenneme geçmektedir.

8. Mezar ile Alakalı Olarak Yapılan Benzetme Unsurları/Söz Oyunları

Mezar sözcüğünün, toplum içinde bir benzetme unsuru olarak kullanılması yaygın bir durumdur. Bununla beraber aynı kullanımların masallarda da karşımıza çıkması, bir tesadüf olmaktan çok, toplum dağarcığındaki mezarla ilişkili söz oyunlarının yine topluma ait sözlü kültür ürünleri içerisinde yer almasından başka bir şey değildir. Verilen

örneklerden de anlaşılacağı üzere, masallar kolektif bilincin bir aynası olarak, topluma ait fikir ve inançların yansıtılmasında büyük bir önem arz etmektedir.

“Şems-ün-Nehar’ın o ışık saçan yüzü yerine, mezardan çıkmış birininki gibi solgun yüzüyle onu kim tanıyabilirdi (Onaran, 1992, IV: 307)?”

“Zavallı Şemseddin! İşte sonunda mezarın kapısına yaklaştın ve hâlâ da neslini sürdüreceğün çocuğün yok! Sönüp gideceksin ve sanki dünyaya hiç gelmemiş gibi olacaksın (Onaran, 1992, IV: 201)!”

“Felsefeci “Doğru! İçine aldığı kişiyle kıpırdamaya başlayan mezar hangisidir, bana söyleyebilir misin?” demiş. Kız “Yunus’u yutup karnında barındıran balina!” diye yanıtlamış (Onaran, 1992, VI: 41).”

“Tam o sırada rahmetli babamın tekrarlamaktan hoşlandığı, dua ve barış üzerine olası efendimiz Davut oğlu Süleyman’ın şu sözleri aklıma geldi: “Üç başka şeye yeğ tutulacak üç şey vardır: Ölüm günü, doğum gününden daha üzücüdür; canlı bir köpek ölü bir arslandan daha iyidir, mezar da yoksulluğa yeğlenir (Onaran, 1992, VI: 72).”

Tespit edilen örneklerde mezardan çıkma/dirilme olgusuna, çocuksuzlukla da bağdaştırılan ömrün sonuna gelme durumuna, Hz. Yunus’un bir balina tarafından yutulması ve balinanın ona adeta mezar olması kıssasına ve yoksulluğun mezarda olmaktan kötü olduğuna değinilmiştir.

9. Yaşayanlar İçin Bir Sığınak Vazifesinde Mezar

Masallarda muhtelif yer ve şekillerde karşılaşılan “sığınak” mefhumu gece mezarlıklarda uyuma olgusunun bir yansıması olarak düşünülebilir. Yolculuğa çıkan kişilerin, kalacak bir yer bulamamaları durumunda mezarlıkları birer istirahat mekânı olarak düşünmesi gerçeği, kısmi benzerlik ve farklılıklarla masallarda kendine yer bulabilmiştir. Tespit edilen örnekte, mezarlıkta uyumanın korkutuculuğuna da gönderme yapılmaktadır.

“Bunun üzerine geri dönmüş ve sabah oluncaya kadar geceleyin barınacak bir yer aramaya başlamış. Hemen o civarda dört duvarla çevrili ve içinde bir hurma ağacı bulunan bir türbe görmüş. Bu türbenin açık bulunan granit bir kapısı varmış. Ganem, türbeye girmiş ve uyumak için oracığa uzanmış; ama gözlerine uyku girmemiş; mezarların ortasında yapayalnız bulunmasından dolayı duyduğu korku ruhunu sarmış (Onaran, 1992, II: 287).”

10. Bir Vuslat Mekânı Olarak Mezar

Masallardan ziyade halk hikâyelerinde yaygın olarak görülen sevenlerin kavuşamaması veya ancak öldükten sonra kavuşabilmesi,

masallara da yansıyan unsurlardandır. Tespit edilen örnekte mezar, kavuşamayanlar için hem bir sığınak hem de kavuşma mekânıdır³.

“Ama vahşi Baht seni ruhumdan uzaklaştırırsa, sanma ki, herhangi bir ülkede yaşar, barınabilirim! Dünyanın en güzel ülkesi de olsa, topraklarından ürünler taşsa bile! Ve bir an bile, senden sonra bir an bile yaşayabileceğimi sanma; çünkü yaşamda olduğu gibi ölümdede mezar, birleşmiş bedenlerimizi içinde saklayacaktır (Onaran, 1992, IV: 178)!”

11. Aşağılama ve Lanetlemeyle Alakalı Olarak Mezar

Arkaik toplumların genelinde ölü kültü çevresinde gelişen birtakım inanışlar mevcuttur. Bu inanışlardan biri ölen kişinin ruh formunda hayatietini sürdürmesi şeklindedir. Bazı anlatılarda ölen kişinin tamamen yok edilmek veya ölen kişiden intikam alınmasının istenmesi, mezarına/bedenine yapılacak birtakım eylemlerle gerçekleştirilmektedir. Yaşayanların saygısızlık olarak gördüğü birtakım eylemlerin ölen kişinin mezarına/bedenine yönelik gerçekleştirilmesi şeklinde vuku bulmaktadır. Tespit edilen örneklerde, çerçeve masalın içinde hayvanlarla ilgili bir örnek olarak karşılaşılan anlatıda, mezara “işemek”, bir intikam ve aşağılama eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır⁴.

“Aldanıyorsun ey alçak! Eğer ağlıyorsam, bugüne kadar güven içinde yaşadığından ve bu felaketin senin başına bugünden önce gelmemiş olmasından dolayı duyduğum acı yerinmeden ötürüdür! Geber artık, felaket saçan kurt! Mezarının üstüne işeyeyim ve yeryüzündeki tüm tilkilerle birlikte gömüldüğün yerin üstünde dans edeyim (Onaran, 1992, IV: 218)!”

“Ve ben, ey alçak, cezayı başlatmak ve seni bekleyen tatlılıkların bir ön-çeşnisini duyurmak ve de başını okşayacak güzelim taşların çukurdayken seni bulmasından önce, mezarına cimrilik göstermeden serpmek için sana ne sunuyorum, başını kaldır da bak! Bu sözleri söyledikten sonra tilki, sırtını çevirmiş ve iki art ayağını çukurun kenarına dayayarak kurdun suratına, son anlarını yağlayıp kokulara bürüyecek maddeleri yağdırmış (Onaran, 1992, IV: 225).”

12. Nazarla Bağlantılı Olarak Mezar

Hem Doğu hem de Batı kültürlerinde tesiri ve tehlikelerinden korunmak için pek çok uygulama gerçekleştirilen nazar olgusu, incelenen

³ Bu kullanımla ilgili Türk masallarından bir örnek şu şekildedir: “O zaman Leyla’nın babası ve annesi ikisini de aynı kefene koyup, bir mezara gömdüler. Sevdası helal olan iki genç birleşti, ikisini de bir kefene koyup, aynı mezara gömdüler. Helal sevdaları iki genci birleştirdi. Halk o zaman, sevdası birbirine helal olanların birleşmesi gerekir, Allah da biliyormuş deyip, bu olan iş Allah’ın gücü diye düşündüler.” (Işık, 2010: 438)

⁴ Bu kullanımla ilgili Kırım-Tatar masallarından bir örnek şu şekildedir: “Hacının canı şeytana çevrilmiş. Tam gece yarısında siz, elinize birer kazık alıp, ikiniz de iki tarafa yüzer kere onun haram mezarı üstüne vurunuz! Her vuruşta: ‘yemeyenin malını böyle yerler, alçaklar mezarında çürüsün!’ deyin. O zaman sizi saran ruh sizi rahatsız etmekten vazgeçer.” (Şamhoğlu, 2013: 304-305)

masalarda da karşımıza çıkmaktadır. Tespit edilen örnekte kem göz olarak tabir edilen nazarın ölüm ve mezarlarla doğrudan ilişkisi kurulmuş, kem göze uğrayan kimselerin son durağının mezar olacağı ifade edilmiştir.

“Kem gözün gerçek bir şey olduğunu, bu gibi ciddi konuların şakaya gelmeyeceğini bilmez misin? Ve de falan falan komşumuzla falan falan komşumuzun oğullarının kem göze uğrayarak öldüklerini unuttun mu? İnan ki, zamanımızda mezarların yarısı kem göze uğrayanların ölüleriyle doludur!” diye yanıt vermiş (Onaran, 1992, V: 264).”

13. Kişileştirilen Bir Unsur Olarak Mezar

Binbir Gece Masalları’nda mezar algısıyla ilgili son örnekte, mezara dair sembolik bir görünüm söz konusudur. İçerisinde defnedilen biri olmasa da sembolik olarak o kişinin hatırasına yönelik inşa edilen mezara dönük seslenme, mezarın da kişileştirildiğini göstermektedir.

“Oğlu Hasan’ın kaybolmasından sonra, kadın, gece gündüz ağlayıp hıçkırmak için bu odaya kapanmış ve odanın ortasına, uzun zamandır öldü bildiği oğlu için zavallı çocuğunun mezarını temsil edercesine küçük bir türbe yaptırmış; tüm zamanını, gözyaşları içinde, orada geçiriyor ve dertten çökmüş; uyumak için yine oraya başını dayıyormuş. Şemseddin, odanın kapısına iyice yaklaştığı zaman, yengesinin sesini duymuş; bu acılı ses şu dizeleri okuyormuş:

Ey mezar! Tanrı aşkına söyle bana! Dostumun güzelliği, çekiciliği silindi mi? Güzelliğinin parlak teması, ebediyen soldu mu? Ey mezar! Kuşkusuz sende, ne zevk bahçeleri, ne yücelmiş gök kubbesi var! Ama söyle bana! Nasıl oluyor da içinde, ayın ışıldadığını ve dalın çiçeklendiğini görüyorum (Onaran, 1992, I: 340)?”

Değerlendirme ve Sonuç

Arap kültür dairesinin sözlü verimleri olan Binbir Gece Masalları, mezar ve mezarlıklar çerçevesinde farklı unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Tespit edilen örnekler on üç başlık altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Örneklerden hareketle mezar ve mezarlıkların Binbir Gece Masalları’nda somut ve soyut şekillerde yer aldığı görülmektedir. Mezarların somut yerler olarak “aldatma mekânı, sığınma ve barınma mekânı, yeraltına geçiş kapısı, kavuşma mekânı, olağanüstü varlıkların uğrak mekânı” olduğu görülmektedir. Bu örneklerden özellikle aldatma ile ilgili kullanım, iç içe geçmiş tabulara örnek durumundadır. Mezarların mekân olarak karşılaşıldığı diğer örnekler ise yine ölümlerle yaşayanların, ölümler dünyasıyla yaşayanlar dünyasının kesişmesi şeklinde yorumlanabilmektedir. Mezarlar duygu, düşünce ve inanç bağlamında ise “hayrat, yemin, benzetme, aşağılama ve lanetleme, nazar ve kişileştirme” unsurları çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Tespit edilen bütün örnekler, mezar/mezarlıklarla ilgili Arap kültür dairesindeki inanışları da özetleyecek niteliktedir. “Mezardan çıkan kişi”ye dair korku hikâyelerinin yanı sıra mezarlıkta uyumaktan korkulması veya mezarlıkların uğursuz varlıkların

uğrak yeri olduğuna dair inanışlar, tespit edilen örneklerle yansımış vaziyettedir.

Binbir Gece Masalları'nda ölüm algısı çerçevesinde şekillenen mezar/mezarlıklarla ilgili tespit edilen örneklerin özellikle Türk, Fars, Hint masallarıyla karşılaştırılması, birbirine komşu coğrafyalarda yaşayan toplumların bir tabu olan ölüm ve onun en bariz yansımaları olan mezarlıklara bakış açılarının ortaya çıkarılması bağlamında faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, daha sonra yapılacak çalışmalarda mezar/mezarlık algılarının masallarda ne şekilde işlendiği, hangi işlevleri üstlendiği, sembolik arka planı gibi pek çok hususun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1962). İptidailerde ölü gömme ile ilgili bazı pratikler ve izahları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20(3-4), 245-254.
- Akyol, E. (2010). Muğla masalları metin-inceleme, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bahar, H. (2013). Avrasya'da ölüm ve Türklerde mezar kültürü. *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, (ed.: Hasan Bahar vd.), 267-304, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri*. (çev.: Nurgül Demirdöven), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Canetti, E. (2007). *Ölüm üzerine*. (çev.: Gürsel Aytaç), İstanbul: Payel Yayınları.
- Çetindağ Süme, G. (2019). Köroğlu Destanı'nda mezar motifinin sembolik değerleri. *Sobider*, 6(42), 216-228.
- Elliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi taş devrinden Eleusis Mysteria'larına*. (çev.: Ali Berktaş), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Güven, M. (1995). *Binbir gece masalları üzerinde motif araştırması -metin, inceleme*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Işık, M. (2010). *Nogay masalları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Julia, E. F. (1993). Binbir gece masallarının kaynakları. (çev.: A. Şerif Onaran), *Marmara İletişim Dergisi*, 3, 51-62.
- Kasımoğlu, S. (2017). *Binbir Gece Masalları'nda kahraman izleşti*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kızıldağ, H. (2018). Sembolik bir masal okuması: Keloğlan ile altın bülbül, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 67, 161-170.
- Kızıldağ, H. (2021). Arkaik devirlerden post-hümanizme ölümsüzlük arayışındaki insan: Ufuktaki transhümanizm ve kültür. *Sosyal bilimler ışığında doğa, insan, toplum ve kültür*, (ed.: M. Aça-M. A. Yolcu), 81-96, Çanakkale: Paradigma Akademi.

- Kotan, S. (2020). *Korku filmlerinde "ben" ve "ben'in içindeki öteki'nin" varlık çatışmasının içerdiği ideoloji*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kunos, İ. (1978), *Türk halk edebiyatı*. (hzl.: Tuncer Gülensoy). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Nicholson, R. (2007). Binbir gece [masalları]. (çev.: S. Tülücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 307-313 .
- Onaran, A. Ş. (1992). *Binbir gece masalları*, C. I, İstanbul: Afa Yayınları.
- Onaran, A. Ş. (1992). *Binbir gece masalları*, C. II, İstanbul: Afa Yayınları.
- Onaran, A. Ş. (1992). *Binbir gece masalları*, C. III, İstanbul: Afa Yayınları.
- Onaran, A. Ş. (1992). *Binbir gece masalları*, C. V, İstanbul: Afa Yayınları.
- Onaran, A. Ş. (1992). *Binbir gece masalları*, C. VI, İstanbul: Afa Yayınları.
- Onaran, A. Ş. (1992). *Binbir gece masalları*, C. VI, İstanbul: Afa Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, S. V. (1988), *100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*. (çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Saçkesen, A. (2010). *Özbek masallarının tip ve motif yapısı*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Şamlıoğlu, E. S. (2013). *Kırım Tatar masalları üzerine bir inceleme*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ulutürk, V. (1992). Binbir gece. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6, 180-181, İstanbul: TDV Yayınları.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Bu makale Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / This article does not require an Ethics Committee Approval.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Çalışmanın yayın aşamasına gelmesindeki emekleri için Motif Akademi Halkbilimi Dergisi editörlerine teşekkürü bir borç bilirim. I would like to thank the editors of Motif Akademi Journal of Folklore for their efforts in bringing the study to the publication stage.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.